

אמונה, תודעה וזמן | הרב אמנון דוקוב התבוננות בתודעה הדימויית דרך עולם הטרהיה

א.

ישנה חלוקה מפורסמת בתוך עולם מחשבת המצוות בין מצוות המכונות 'משפטים' למצוות המכונות 'חוקים'. ראשיתה של חלוקה זו מצויה בבירייתא בדברי חז"ל הדורשת את הפסוק "אֶת מִשְׁפָּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֶת חֻקֵּי תִשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בְּהֶם אֲנִי ה' אֶ-לֹהֵיכֶם"²:

תנו רבנן: את משפטי תעשו - דברים שאלמלא (לא) נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם.

ואת חקתי תשמרו - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח.

ושמא תאמר מעשה תוהו הם - תלמוד לומר אני ה' - אני ה' חקתיו, ואין לך רשות להרהר בהן.³

בלשונם של חכמים ה'משפטים' מאופיינים בכך "שאלמלא נכתבו דין הוא שיכתבו". זאת אומרת, דברים שגם אם התורה לא הייתה כותבת היינו יכולים

¹ מאמר זה הוא עיבוד של סדרת שיעורים בנושא (כשם המאמר). תמלול השיעורים ועיבוד המאמר נעשה בידי צבי יהודה הורוביץ.

² ויקרא י"ח, יד.

³ בבלי יומא, ס"ז, ב.

לחשוב עליהם לבר. הדוגמאות שהברייתא נותנת הן - עבודה זרה, גילוי ערות, שפיכות דמים וברכת ה'. לעומתם, ה'חוקים' מאופיינים בכך שהם "דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהם"; כאשר מגיע מתבונן מן החוץ ומביע זלזול, אין לנו מענה לתת לו. אי המענה כלפי חוץ מתפרש גם כאי-מענה פנימי - אלו פעולות שאינן תואמות את ההבנה הרגילה שלנו.

הראשונים התעסקו בחלוקה זו בהרחבה, בעיקר סביב השאלה - האם יש או אין טעמים למצוות. רס"ג כינה חלוקה זו במינוח 'מצוות שכליות' ו'מצוות שמעיות'. מצוות שכליות היינו כאלו שמבינים אותן ע"י השכל, ומצוות שמעיות הן כאלו שאנו מקבלים אותן ע"י שמיעה אבל איננו מבינים אותן. אצל רס"ג נראה שמדובר בהבחנה מוחלטת, קבועה ודיכוטומית. זאת אומרת, בתחילה כשנתן הקב"ה את התורה הוא נתן אותה כך, כשחלק מן המצוות הן שכליות ומובנות וחלק מן המצוות הן שמעיות ואינן מובנות. המצוות השמעיות מבוססות דווקא על עשיית הלא מובן, כהיבט של קבלת עול מלכות שמיים.

הרמב"ם הציג את הדברים באופן אחר. גישתו העקרונית במורה נבוכים היא שלכל המצוות יש טעמים.⁴ כאשר הוא בא להסביר את מדרש חז"ל, המוזכר לעיל, הוא טוען שההבחנה היא כמותית. וכך דבריו:

מה שאמרו החכמים דברים שחקקתי וכו' לא יאמין המון החכמים שהם עניינים שאין להם סבה כלל ולא בוקש להם תכלית [...] אבל יאמין המון החכמים שיש להם עלה, ר"ל תכלית מועילה על כל פנים, אלא שנעלמה ממנו, אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו.⁵

לדעת הרמב"ם, החלוקה לחוקים ומשפטים היא לא חלוקה קטגורית, אלא כך הם ירדו משמיים, קבוצת משפטים וקבוצת חוקים. באופן עקרוני לכל מצווה יש טעם, וכל טעם ניתן להבנה אנושית. הקטגוריה 'חוקים' מבטאת רק את חסרון הבנתנו בעקבות אזלת יד בהבנת הטעם לעומקו. אנו קוראים להן 'חוקים' כשם זמני עד שייעָרה עלינו רוח ממרום ונזכה להבין אותן.

⁴ מורה נבוכים, חלק ג, פרק כ"ו.
⁵ שם.

ב.

אילו אנו היינו ניגשים לחלק את המצוות על פי חלוקה זו, לבטח היינו משבצים את חטיבת המצוות הקשורות בענייני טומאה וטהרה בחלק השמעי-חוקי של המצוות. אליהן היינו מצרפים בוודאי גם את חטיבת המצוות ה'פולחניות' הקשורות בעולם הקורבנות, וכן עוד מצוות בעלות אופי דומה.

אולם, לו היינו מציגים את ההבחנה הזאת בפני אדם מתקופת המקרא ומבקשים ממנו לחלק בין המצוות המוכרות לו, מה הייתה התוצאה? התשובה נמצאת בלשון המדרש: חוקים הם ציוויים שאומות העולם לועגים להם, היינו - ציוויים שרחוקים מאופן המחשבה של בני הזמן, ומשפטים הם אותם דברים שמקובלים בין בני התקופה והתורה נותנת בהם הכוונה או העצמה.

אם כך, מסתבר שאיש המקרא היה ממקם את הלכות הקרבנות ואת הלכות הטומאה והטהרה יחד עם מצוות הדומות להן בעולם המשפטים שלו, שהרי בכל העולם העתיק אנו מוצאים הקרבת קורבנות ושמירה של דיני טומאה וטהרה. אף המקרא מעיד על פעולת ההקרבה כסוג של מובן מאליו שיש להזדעק ולצעוק עליו כדי לחדש שהוא לא יכול להחליף את הפעולה המוסרית עצמה. בעולם החוקים, איש המקרא היה שם את כל המצוות שלא התאימו לתקופתו, מצוות עליהן המקרא מעיד שעם ישראל התקשה מאוד לקיימן. בראש ובראשונה היה משבץ את אי היכולת לדמות את הקב"ה לפסל ותמונה, ובכלל, לעבוד מגוון של אלוהויות במקביל. ביחד עם זאת היה משבץ כחוקים גם את מצוות שחרור עבדים,⁶ אי גאולת דם, ולפי צעקות הנביאים - קיום משפט צדק.

אם כך, ניתן להוסיף על דברי הרמב"ם ולומר - המשפטים הם המצוות שמותאמות לצורת המחשבה של התקופה בה חי האדם, והחוקים הם המצוות שאינן מותאמות לצורת המחשבה בה חי האדם. או: המשפטים הם מצוות שמיועדות לפתח ולכוונן בצורה המדויקת ביותר את הכוחות והרעיונות המוכרים לנו מהמרחב התרבותי שמעצב אותנו. החוקים, לעומת זאת, הם מצוות שמיועדות להנכיח בתוך חיינו את קיומה של תודעה אחרת בתכלית. כשם שנביאי ישראל ביקשו לשכנע את העם שראוי לממש תודעה אחרת של עבודת ה' - שהוא אחד ונבדל מן העולם - גם אם זה היה רחוק מתודעת זמנם, כך המצוות, שהן חוקים בשבילנו, מבקשות לשכנע

⁶ ראו ירמיהו ל"ד.

אותנו בקיומה של תודעה אחרת, גם אם היא רחוקה מתודעת ההווה. המצוות מתקנות ומשלימות אותנו באותו מובן שאמונת האחדות ביקשה לתקן את אנשי המקרא.

ג.

בתוך חלקי המצוות, נושאי קדשים וטהרות תופסים, מבחינה כמותית, נתח גדול בתורה שבכתב. גם בקבצים התנאיים, סדר טהרות הוא הסדר הגדול ביותר מבין ששת סדרי המשנה. אולם, שני סדרים אלו כמעט ואינן מקוימים כיום, ומילא, גם לא נלמדו במהלך הדורות. ההסבר המידי לכך הוא חורבן הבית, שהפך את רוב המצוות הללו להיות חסרות מימוש. מעבר לכך, תחומים אלו רחוקים מאוד מצורת המחשבה בזמננו. בהשוואה ללימוד בדיני נזיקין או הלכות המועד, הלימוד בסדרי קדשים וטהרות הוא הילוך בארץ פלאות לא מובנת. מיעוט נוכחות תחומים אלו בעולם שלאחר החורבן, בולט בהעדרם של מסכתות רבות מסדר טהרות בתלמוד הבבלי, ומיעוט של מסכתות בסדר קודשים ביחס לסדרים האחרים.

אולם, תחום אחד מתוך עולם שלם זה נוכח מאד בעולמנו והוא דיני נידה, שלא בטלו עם חורבן הבית. על אף שיש לדיני נידה קשרים לא מעטים לעולם המקדש, יש להם קיום שעומד בפני עצמו בתוך מסגרת המשפחה היהודית. הסיבה ההלכתית שהשתמרו דינים אלו היא שייכותם גם למסגרת החמורה של דיני עריות.⁷ כסיבה פנימית, ניתן להציע שהמשפחה היא מעין 'מקדש מעט' של עולם הטומאה והטהרה, כשם שבית הכנסת הוא 'מקדש מעט' של עולם הקרבנות. אמנם, הלכות הנידה אינן נשמרות במובני הטומאה והטהרה - איננו שומרים על טומאת משכב ומושב, כפי שמצוין בתורה בפרשת מצורע - אך בכל זאת, איסור האישות משאיר את המושג 'נידה' כבעל משמעות מבחינה הלכתית, משמעות שאובה מעולם הטומאה והטהרה.

⁷ ראה ויקרא י"ח, יט.

ואכן, כאשר לומדים מערכה הלכתית זו פוגשים שפה זרה, שפה שבאה מעולמות אחרים, עולמות הטומאה והטהרה, ונכנס לתוך החיים שלנו, שפה שנשמעת מרוחקת מאוד.

עם זאת, המענה הראשוני והברור של יהודי מאמין הוא "נעשה ונשמע": זו מצות התורה ואני מקבל על עצמי עול מלכות שמיים בלב שלם. היותה של המצווה לא מובנת אינו עניין מיוחד, ובכך אפשר לצרפה למצוות נוספות ששייכות לקבוצת ה'חוקים'.

התנא רבי מאיר, שחי כבר בסביבות מאה שנים לאחר החורבן, הציע טעם להלכות נידה:

מפני מה אסרה תורה אישה לבעלה, מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה התורה תהיה חביבה עליו כל שבעה כימי כניסתה לחופה.⁸

ר' מאיר מסביר את הלכות נידה כריחוק שנועד ליצור קירוב. זה הוא טעם פסיכולוגי שמבחין בפוטנציאל השחיקה בחיי הנישואין ורואה כאן איזו הרחקה שבסופו של דבר תיצור קירוב. זה טעם יפה, ואם מאמצים אותו כנרטיב להלכות הנידה הוא יכול לעבוד טוב.⁹

אולם, כאשר מתבוננים בהלכות נידה, לא נראה שכוונתו של ר' מאיר היא לתת את הטעם היסודי של הדינים. הרי גם טעם זה אינו יכול להסביר את הבדיקות ואת הטבילה, ובטח שלא את רכיבי הטומאה והטהרה המצויים בדיני אלו. מה עושה ר' מאיר? הוא רואה שהעם הולך ומתרחק מהתודעה של דיני נידה ורוצה לתת טעם לוואי (כפי שאנו מוצאים אצל מצוות נוספות), שישמש כמוטיבציה נוספת לקיום המצווה בזמנים שטעמה היסודי אינו מובן.

ד.

התודעה של האדם המודרני נטועה עמוקות בחשיבה דואלית המבחינה בין חומר לרוח. הרוח היא מרחב המשמעות, בעוד החומר כשלעצמו אטום (תרתי משמע); הרוח מתבוננת בו ויוצרת תובנות בתוך עצמה. חשיבה זו היא פועל יוצא ההכרחי

⁸ בבלי נידה, ל"א, ב.

⁹ זאת אומרת, לא לחכות לבדוק אם הוא נכון או לא, אלא לתרגם את קבלת עול מלכות שמיים של הרחוקת הנידה לסיפור פנימי של התרחקות, געגוע וקרבה מחודשת.

של החשיבה הרציונלית-מושגית, המבוססת על הפרדה עמוקה בין החושב לבין מושא מחשבתו ועל השימוש במערכות מושגיות שמארגנות את המציאות אך אינן קיימות בתוכה.¹⁰

חשוב לציין - תודעה הזו אפשרה את המהפכה המדעית, וזאת, בין היתר, כי היא אפשרה מתמטיזציה של הטבע, פיתוח מתודולוגיית מחקר ועוד. אך מאותן סיבות היא גם בנתה אדם שחי בתוך עצמו, המנותק בצורה עמוקה מהמרחב שבו הוא חי - הטבע, החברה והגוף. כל אלו אינם אלא אובייקטים שכופים את עצמם על ההכרה שלו. הוא מחוצה להם, מנוכר.

כשהאדם המודרני בא להסתכל על הגוף ועל דיני נידה הוא תופס את ה'דם' כחומר. הדם הוא אוסף של מולקולות והטיפול בו הוא טיפול בחומר פיזיקלי וביולוגי, ולכן הוא עניין לרופא או מדען. המדען מבין את פעולתה של המערכת והרופא יכול לדאוג לבריאותה. התפקיד של אלו ביחס לדם הנידה יהיה לדאוג לצמצם את רמת אי הנוחות שמערכת גופנית זו מסבה לנשים; כעין מתנה גרועה מ'הטבע' שצריך למצוא את הדרך הטובה ביותר להיפטר ממנה ולהעלים אותה ככל שניתן.

היחס אל הדם הוא חלק מן היחס אל הגוף בכלל, כמשהו ששייך לתחום הביולוגי-פיזי שתכליתו תפקוד בצורה מכנית, סדירה ותקינה. הגוף הוא ישות פיזית המתפקדת תחת מערכת חוק הטבע השרירותי באמצעות מערכות שלמות של נוזלים, עצבים, ורידים וכדומה, שאל רובם האדם כלל לא מודע. לכן כל התייחסות אחרת אל הגוף - כמשהו שיש לו השפעה על הכניסה אל המקדש, על יחסי הקרבה האנושיים והבחייריים וכו' - תיתפס כמופרכת ביותר.

לפי גישה זו, הדת אמורה להתייחס רק אל מה שנחשב רוחני. הרוח - המהות, המשמעות - מוגדרים באי-כבילותם אל העולם הפיזי, בקיומם בתודעתו של האדם הסובייקטיבי, המופשט מקישור לחומר המוגבל, הצר והמתכלה. כך הדת יכולה לעסוק בתפילה, בברכה, וכמובן, בחסד. כמו כן, היא יכולה לעסוק במידה מועטה גם בדברים חומריים, רק כאלה בעלי משמעות פסיכולוגית או טקסטית-חברתית. אך, עיסוק פרטני בגופניות הוא מחוץ לתחומה. כאשר בוחנים את

¹⁰ קביעה זו היא כמובן עניין שראוי להאריך בו. הרחבה זו חורגת מגבולותיו של מאמרנו.

העיסוק של ההלכה הדתית בהלכות נידה לא ניתן לחלוטין להבין מדוע הדת עוסקת בשאלות שאינן שייכות לעולמה, שאלות כמו - מה מקור הדם הזה? מה הצבע שלו? באיזה הרגשה הוא מלווה? כיצד נטהרים ממנו?

ה.

אם האפיון המרכזי של התודעה המודרנית הוא השימוש הבלעדי בכלי ההכרה השכלי-מושגי, המאופייין במופשטות ובניתוק מהחומרי, כמו שהגדרנו לעיל, אזי, כיצד תראה תודעה שְׁפָלִי השכל אינם מרכזה?
תודעה כזו לא תתבסס על המשגה, שהופכת את הפרטים לכלל מופשט. היא תתבסס על דברים הצומחים מהחושים, מהממשי והמורגש. התמונות, הקולות, הריחות, התחושות - יהיו כלים בעזרתם תבין את המציאות. מארג התמונות השונות של אלו יקשר ברשת אינסופית, בעלת אינסוף קשרים והקשרים שאין מבוססים על הפשטה אלא על דמיון. סך הדימויים והתחושות הנחקקים בזיכרון במערכת רחבה של קישורים, יעצבו יחד את תמונת העולם.

בתודעה כזו, קיים רצף בלתי ניתן להפרדה בין התודעה לבין המציאות הממשית, מפני שהתודעה מדברת בשפת המציאות עצמה, שפת התמונות והחושים, ולא בשפה מושגית נבדלת. היא שוללת באופן עמוק את הדואליזם התודעתי, ובונה חוויה של אחדות בין האדם לבין הטבע, החברה והגוף.

בתודעה זו, שניתן לקרוא לה 'תודעה דימוית', התכנים שקיימים במציאות מקבלים את המשמעות שלהם דרך תהליך שאפשר לקרוא לו 'הטענה'. דהיינו, חלק מהתמונות/חוויות החושיות מקבלות מטען משמעותי יותר באמצעות תמונות/תחושות אחרות. הסיבה לכך יכולה להיות כי הן מופיעות פעמים רבות או כי בכל המופעים שלהן יש להן נוכחות דומיננטית.

כך למשל, עץ מסוים יכול להיות סתמי מבחינתי, אבל עץ אחר ייטען במשמעות מפני שהוא מזכיר לי את העץ בחצר של סבא שלי, שהייתי מטפס עליו בילדותי, וכשעליתי עליו למעלה כל העולם נראה לי כל כך רחוק ואני הייתי כה קטן והעץ כל כך גדול, וכו' וכו'. בדוגמא זו אפשר להטעין אינספור משמעויות. אפילו אם רק אראה עץ שדומה לעץ של בית סבי, בבת אחת העץ הזה יהפוך להיות, לא רק

תמונה שעלתה בזיכרון, אלא תמונה שנושאת איתה מטען שלם בעל זיכרונות, רגשות ומחשבות (גם מחשבות), ומכלול שלם של דברים שיצרו אצלי תחושה כלפיו. זו תודעה היוצרת הכרה שמכילה בתוכה תכנים דרך תמונות. ההבדל העיקרי הוא שהמטען מופיע מאוחד עם התמונה שלו, ובדרך כלל גם לא ניתן לניסוח מילולי מושגי מלא, מפני שהוא רב משמעויות.

איך תודעה כזו תתייחס למחזוריות גופנית כמו דיני הנידה ?

אם נחשוב על דברי התורה "הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ"¹¹ בצורה דימויית נראה שהדבר פשוט לחלוטין: הדם אינו סתם דימוי, אלא דימוי טעון מאוד ורב משמעות. מחד הוא נושא איתו את המחזוריות הפועמת של החיים כולם, ומאידך, הוא קשור גם לפציעות או, חלילה, למוות, כאשר הוא יוצא ממקומו וזורם מן הגוף החוצה; הוא נוזל החיים.

בחשיבה כזו היחס הדווקאי והמדויק של התורה אל הדם הופך להיות דבר מובן מאוד ובעל משמעות, ולא כאל דבר סתמי או פיזי בלבד. הדם המחזורי הוא כוח חיים ו אינו חומר אטום, אלא משהו חי הנמצא בגוף ששייך לאורגן גופני שלם. הדם הוא חומר ראשוני שנותן חיים למערכות הגופניות השונות. הטענת הדם דרך ההתבוננות בדימוי שלו משנה את כל היחס אליו: המחזוריות בכללה היא התנועה בין החיים למוות. זו תנועה שמתרחשת כל חודש מחדש בתוך הגוף, עם פוטנציאל ההורות שהולך ונבנה, ולחילופין, אי ההתממשות שלו. התפרקות ויציאת הדם מחוץ לגוף היא סוג של מוות וחידולן (שמתקשרים תמיד בטומאה, כפי שמסבירים המפרשים). יש פה תנועה בתוך מעגל החיים. בנוסף, בגלל אורך זמן הווסת הממוצע של האישה, למערכת המחזור יש גם זיקה דימויית למחזוריות של הירח בת שלושים הימים, מחזוריות שיש בה שיא וירידה, מלאות וחוסר. בהקשר הזה, פה נמצאות אנרגיות החיים.

במובן הזה, בעצם, יש פה תודעה אחרת של עולם הטומאה והטהרה בכללותו. עולם הטהרה הוא עולם שבו הא-לוהי נוכח בגוף באופן ממשי - במצב של העור,

¹¹ דברים י"ב, כג.

בהפרשות, במחזוריות, בהולדה ועוד ועוד. כל דבר כזה נושא בתוכו מטען שאי אפשר להתעלם ממנו.

אלו מערכות שלמות שקשורות בצורה חזקה מאוד בתחושת החיים, ואי היכולת שלנו להבין אותן קשור בעומק בתפיסה הדואליות שבה אנחנו תופסים את המציאות. כבר מגיל צעיר אנחנו מתחנכים לתפוס את המציאות רק בהכרה המושגית, ואוטומטית אנו קושרים את הדברים ה'רוחניים' - רעיון, אמונה, נוכחות א-להית - לתורה, אך לעולם לא לגופניות.

אם נצליח לטפח מחדש את התודעה הדימויית המנוונת, נוכל להבין שדם הווסת וטומאתו קשורים בנוכחות הא-להית בתוך הגוף הממשי. ובניסוח אחר: במקום שבו נוכח הא-לוהי בתוך הממשי. כך, דיני נידה יועברו מהחלק החוקי-שמעי אל החלק המשפטי-דימוי, ואל מוטיבציית 'קבלת עול מלכות שמים' שקיימת בתשתית כל מצווה, תתווסף מוטיבציה נוספת המלווה בחוויה ממשית ובהזדהות עמוקה עם המצווה.

1.

נדגים את התודעה הזו בדין נוסף מעולם הטומאה והטהרה - הטבילה במקווה. לכאורה הטבילה יכולה להיתפס כמעשה שכל עניינו הוא הרגשה טובה, כמו שמרגישים רעננות אחרי מקלחת. בדומה לטעמו של ר' מאיר בדיני נידה, גם טעם זה נושא אופי פסיכולוגי.

אולם, אפשר לתפוס את הטבילה בצורה אחרת, בצורה דימויית. לטבילה יש הקשרים לעולם הטבע - המים הם נוזל החיים התשתיתי, ויש לה הקשרים גם לעולם של האדם: הכניסה של כל הגוף בלי חציצה ובלי שום הפרדה, ההשתקעות והשהות בתוך המים, יוצרות מצב חדש באדם. המים הם מרחב אחר, מפני שכל זמן שהאדם נמצא על הקרקע הוא בעצם נמצא במרחב כבידה מסוים; הוא עומד על הרגליים, הוא תמיד זקוף, הראש למעלה והרגליים למטה, והוא מחזיק את עצמו כל הזמן. המים מייצרים חוויה אחרת, מצב אחר של הגוף. היבלעות בתוך

המים ויציאה מהם, זו תנועה קרובה ללידה. בין אם נפרש את הטבילה כך, ובין אחרת, ענייננו לפתוח את הדימוי ולהטעין אותו במשמעות ובחיוניות.¹²

ז.

ייתכן ובמהלך הדברים מנקרת בראשו של הקורא הסתפקות - האם תשובת התודעה הדימויית אפשרית בכלל, והרי אנו נטועים כל כך עמוק בתוך התודעה המושגית, תודעה שמושרשת בנו באופן כל כך ראשוני? האם זו אינה רק התיימרות וחלום חסר שחר?

אכן, ככל הנראה, אין לנו אפשרות להיחלץ לגמרי מגבולות הזמן והמקום בהם אנחנו נתונים; וכאמור, אף איננו מעוניינים. אך יחד עם זאת נרצה לטעון שגם אם שחרור מלא אינו אפשרי, שחרור חלקי ומשמעותי יהיה רצוי ובר-ביצוע. אולם, למרות ההבדלים המשמעותיים שיש בין תקופות שונות ותרבויות שונות, בסופו של דבר בתשתית הדברים מונח מרכיב אוניברסאלי משותף, ובלשון חז"ל: "סדנא דארעא חד הוא"¹³ - סדן הארץ אחד הוא. המרכיבים של ההבחנות הופכים אותן להבחנות שאינן כל כך דיכוטומיות, שיש בהן רצף פנימי דרכו ניתן לזהות גם חוויות רחוקות מאוד ומקבילות הקיימות בעולם שלנו. אם נלמד להיות קשובים להם, נוכל גם לפתח אותם ולתת להם מקום. כאשר יהודי פוגש מצוות שהן מבחינתו 'חוקים' סתומים, יש לו הזדמנות לפתוח את התודעה שלו לעבר אפשרויות חדשות. אם נצליח להצמיח את ההבחנות האלו נוכל לפרוץ את המגבלות שמשתיה עלינו התקופה בה אנו חיים.

נאמר לסיכום כי דברים אלו נסובים סביב המצוקה הקיומית שעולה מתוך זרות המפגש עם דיני נידה. הצענו שמקור המצוקה קשור בבלעדיות התודעה המושגית-שכלית ובהעדרה של התודעה הדימויית. מכאן בקשנו לטעון טענה כללית על המערכת של המצוות המשויכות לחלק המכונה 'חוקים', הנחוה באי

¹² נדגיש שוב נקודה חשובה: במהלך הדברים הצגנו את 'התודעה השכלית' ככזו שמתנתקת מהממשות של הפיזי, ובכך מרוקנת אותו ממטענים הקיימים בו. אמנם, הצגה זו לא באה לשלול את המבט המדעי אלא רק לבקר אותו. המבט המדעי, כמובן, 'כבודו במקומו מונח', ומרוויח את כל הרווחים שלו, דרך ההסתכלות על הגוף כאובייקט, כאוסף של מולקולות, כדבר שהוא מדיד, כמושא מחקר, ממנו מפיקים תובנות חשובות רבות. אך אם הוא לוקח בלעדיות ומוחק את המרחב האחר הוא מנתק מחוויית חיים הקיימת באופן עובדתי.

¹³ בבלי קידושין, כ"ז, ב.

מובנותו ובזרותו. בדברינו הצענו קריאת כיוון ראשונית להשבתה של התודעה הדימויית היכולה להפיח חיים חדשים במפגש שלנו עם תכנים תורניים. תודעה זו יכולה להרחיב את הקשר שלנו עם הקב"ה ומצוותיו, ובכלל, את המפגש עם הבריאה הא-להית הטומנת בחובה מסתורין ומטענים עשירים ורבי משמעות.